

Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd 2017

Beoefenaars en voorzieningen

K^L
C
A

Het LKCA

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

Hoe doen we dat?

Wij ondersteunen professionals met kennis. Onze website staat boordevol informatie en ook onze publicaties zijn daar te vinden. Heb je een vraag? Dan kun je ons altijd bellen of mailen. Op onze bijeenkomsten, die we vaak samen met partners organiseren, ontmoet je professionals uit het hele land die van en met elkaar willen leren of samenwerken. Ook zetten we graag samen met professionals nieuwe ontwikkelingen in gang. Volg ons via onze nieuwsbrieven en/of social media, dan ben je op de hoogte van de grote ontwikkelingen binnen en buiten de sector.

Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd 2017

Beoefenaars en voorzieningen

Introductie

Ben je een vrouw? Of ben je jonger dan 11 jaar? Heb je misschien een niet-westerse migratieachtergrond? Dan is de kans groter dat je 'kunstzinnig en creatief actief bent in de vrije tijd'. Dat je bijvoorbeeld tekent, gedichten schrijft, lid bent van een toneelvereniging, danst, fotografeert of accordeon speelt. Je bent dan een van de 6,4 miljoen Nederlanders die dit in hun vrije tijd graag doen.

De Monitor Amateurkunst 2017 van het LKCA bevat kerngegevens over de beoefening en beoefenaars van kunstzinnige en creatieve activiteiten in de vrije tijd in april 2017 en de twaalf maanden ervoor. Sinds 2013 bevragen we om de twee jaar ongeveer 5.000 personen in Nederland van zes jaar en ouder over dit onderwerp. Het betreft telkens een steekproef uit de TNS NIPObase, een representatief panelbestand dat ongeveer 160.000 personen telt. Resultaten van de Monitor Amateurkunst zijn representatief voor de Nederlandse bevolking van zes jaar en ouder op de kenmerken geslacht, leeftijd, opleiding, huishoudgrootte en regio. Het eerste deel van deze publicatie gaat over beoefenaars en beoefening, het tweede deel over voorzieningen. Waar mogelijk vergelijken we de resultaten met die uit 2013 en 2015.

Het volledige monitorrapport is als pdf gepubliceerd en te downloaden van de website van het LKCA: *Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd. Monitor Amateurkunst 2017.*

Beoefenaars en beoefening

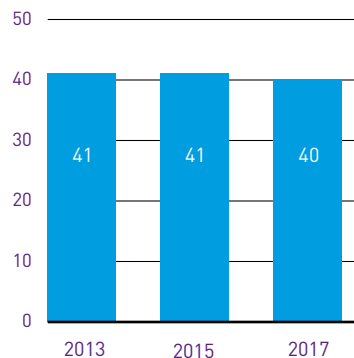
Onder creatieve en kunstzinnige activiteiten verstaan we bijvoorbeeld schilderen, tekenen, pottenbakken, sieraden maken, wandkleden maken, kleding ontwerpen, muziek maken, zingen in een koor, spelen in een orkest of een bandje, dj'en, toneel spelen, meedoen aan een dansgroep, gedichten schrijven, raps maken, fan

art op internet, kunstzinnige foto's of films maken, een gamedesign maken, etc. Les nemen, een cursus volgen of een workshop doen om dit te leren of er beter in te worden, vallen hier ook onder. Het gaat om iets waar je zelf actief mee bezig bent, dus niet om concertbezoek of naar de film gaan bijvoorbeeld. We verdelen deze acti-

viteiten in zes categorieën: beeldend, muziek, dans, theater, creatief schrijven en kunstzinnige fotografie/video/film/computerkunst (media).

Hoeveel mensen in Nederland doen iets kunstzinnigs of creatiefs in hun vrije tijd?

40 procent van de Nederlandse bevolking van zes jaar en ouder doet in de vrije tijd iets kunstzinnigs of creatiefs. Dat zijn ruim 6,4 miljoen mensen. Ten opzichte van 2013 en 2015 zien we een minieme afname van 1 procent.

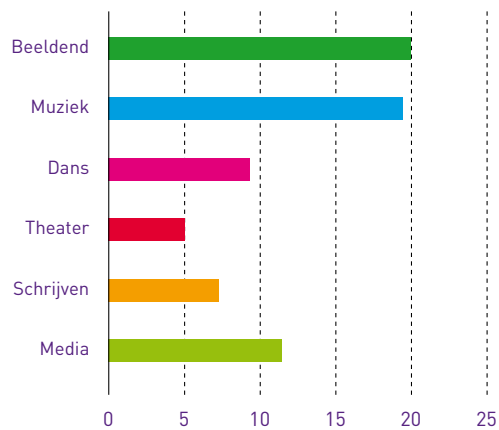
Figuur 1. Beoefenaars van kunstzinnige of creatieve activiteiten in de vrije tijd: percentage van de bevolking van zes jaar en ouder in de periode 2013-2017

Welke kunstzinnige of creatieve activiteiten beoefenen zij?

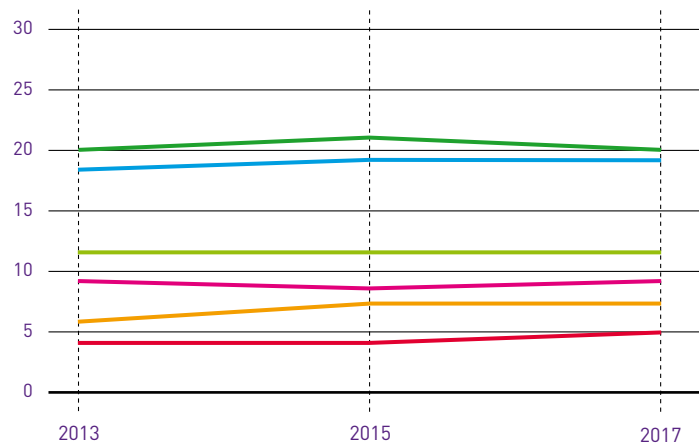
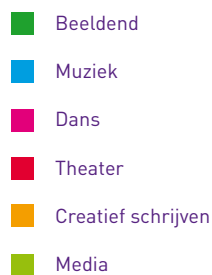
Beeldende activiteiten – in heel ruime zin – worden het meest beoefend, gevolgd door muziek (hieronder valt ook: zang). Minder mensen doen aan dans, theater, creatief schrijven of media.

Ruim 40 procent van de beoefenaars doet aan meer dan een activiteit. Dit beeld is vanaf 2013 stabiel.

Figuur 2. Beoefening van kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van de bevolking van zes jaar en ouder

Figuur 3. Beoefening van kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van de bevolking van zes jaar en ouder in de periode 2013-2017

Jantien Westerveld

'Voorzieningen buitenschools muziekonderwijs op peil houden'

'Meer kinderen van 6 tot 12 jaar maken actief muziek. Dat is fijn, gezien het belang van muziekbeoefening voor de ontwikkeling van een kind. Door Meer Muziek in de Klas zet deze toename hopelijk door, daar valt nog een wereld te winnen. Een goede aansluiting van primair op voortgezet onderwijs helpt jongeren wellicht ook langer muziek te maken in georganiseerd verband. Kinderen maken het meest gebruik van muziekscholen en kunstencentra om

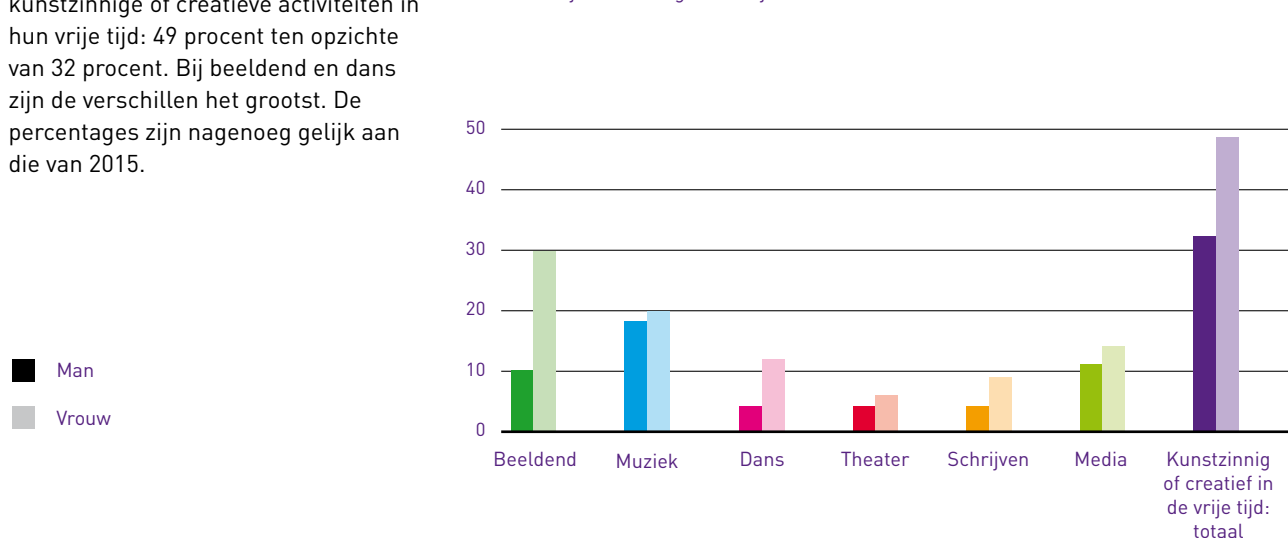
te leren. Laten die nu juist heel erg onder druk staan! Mooie taak voor gemeenten om zowel muziekonderwijs onder schooltijd te stimuleren als voorzieningen in hun gemeente op peil te houden.'

Jantien Westerveld is directeur van Meer Muziek in de Klas.

Varieert het percentage beoefenaars naar geslacht?

In verhouding doen meer meisjes en vrouwen dan jongens en mannen aan kunstzinnige of creatieve activiteiten in hun vrije tijd: 49 procent ten opzichte van 32 procent. Bij beeldend en dans zijn de verschillen het grootst. De percentages zijn nagenoeg gelijk aan die van 2015.

Figuur 4. Beoefening van kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van de mannelijke en vrouwelijke bevolking van zes jaar en ouder.

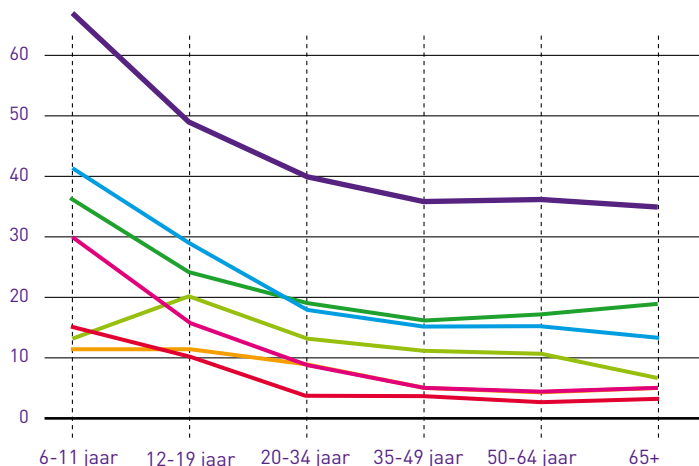

Varieert het percentage beoefenaars naar leeftijd?

Het aandeel van beoefenaars onder kinderen en jongeren is een stuk hoger dan onder volwassenen. Dit geldt voor alle activiteiten. Het is opvallend dat

het aandeel beoefenaars onder 6- tot 11-jarigen de afgelopen jaren toeneemt, terwijl het aandeel beoefenaars onder 12- tot 19-jarigen daalt. Bij elke

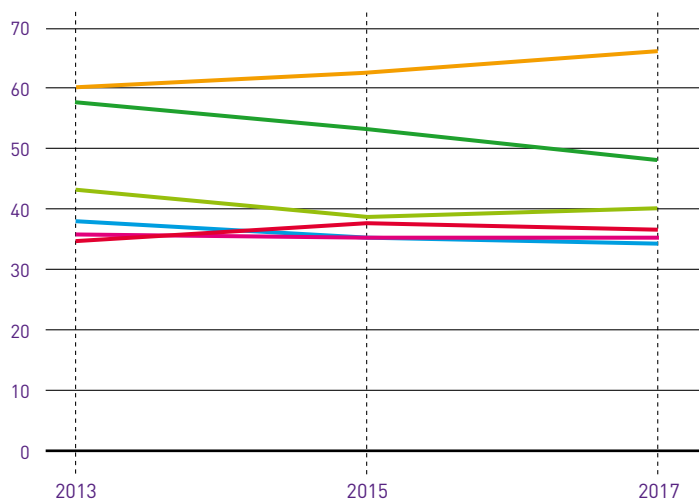
soort activiteit zien we deze ontwikkeling terug.

Figuur 5. Beoefening van kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage per leeftijdsgroep in de bevolking van zes jaar en ouder.

- Kunstzinnig of creatief in de vrije tijd: totaal
- Beeldend
- Muziek
- Dans
- Theater
- Schrijven
- Media

Figuur 6. Beoefening van kunstzinnige en creatieve activiteiten per leeftijdsgroep: percentage van de totale bevolking van zes jaar en ouder in de periode 2013-2017

- 6-11 jaar
- 12-19 jaar
- 20-34 jaar
- 35-49 jaar
- 50-64 jaar
- 65+

Varieert het percentage beoefenaars naar migratieachtergrond?

Personen met een niet-westerse migratieachtergrond beoefenen in verhouding vaker een kunstzinnige of creatieve activiteit dan personen met een westerse migratieachtergrond of een Nederlandse achtergrond. Dit geldt overigens alleen voor de tweede generatie niet-westerse immigranten. Deze groep is opvallend actiever dan de andere groepen op het gebied van muziek, dans en media.

- Personen met een migratie-achtergrond: eerste generatie
- Personen met een migratie-achtergrond: tweede generatie
- Personen met een migratie-achtergrond: totaal
- Personen met een Nederlandse achtergrond
- Bevolking > 6 jaar

Figuur 7. Beoefening van kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van de bevolking van zes jaar en ouder met en zonder migratieachtergrond

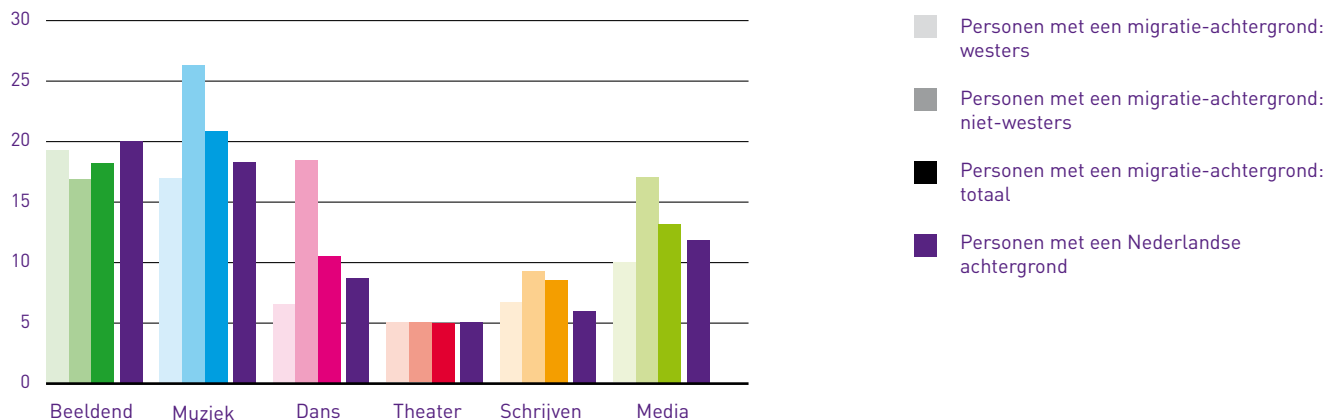
Leal van Herwaarden: 'Migranten meer van huis uit kunstzinnig bezig'

'Personen met een niet-westerse migratieachtergrond in de tweede generatie beoefenen vaker een kunstzinnige of creatieve activiteit in de vrije tijd. Dat verklaar ik als volgt: ik denk dat zij van huis uit meer met kunstzinnige of creatieve activiteiten worden opgevoed. Ik heb de indruk dat bij personen met een westerse achtergrond dit soort activiteiten minder verweven zijn in de cultuur. Ik zie dat hiphop binnen dans en muziek het populairst is onder

jeugd en jongvolwassenen. Bij hiphopdans en hiphopmuziek zijn de beoefenaars op het hoogste niveau heel vaak mensen met een getinte huidskleur en de afnemers juist heel vaak witte mensen.'

Leal van Herwaarden is coördinator lesprogramma bij het HipHopHuis in Rotterdam.

Figuur 8. Beoefening van kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van de bevolking van zes jaar en ouder met en zonder migratieachtergrond, per soort activiteit

Varieert het percentage beoefenaars naar regio?

De regionale spreiding van beoefenaars wijkt nauwelijks af van die van de niet-beoefenaars en de Nederlandse bevolking als geheel.

Figuur 9. Procentuele verdeling van beoefenaars en niet-beoefenaars van kunstzinnige en creatieve activiteiten en van de totale bevolking van zes jaar en ouder naar woonplaats (Nielsen-indeling).

Evert Bisschop Boele: 'Nieuwe onderzoeksvragen'

'De resultaten uit de Monitor Amateurkunst zijn voor mij een ideale katalysator voor nieuwe onderzoeksvragen. Bijvoorbeeld: het aantal basisschoolkinderen dat zegt actief kunst te beoefenen stijgt de laatste jaren. Is dat een gevolg van programma's als Meer Muziek in de Klas, de leerorkesten, Cultuureducatie met Kwaliteit en hun voorlopers? Momenteel daalt het aantal actieve kunstbeoefenaars onder middelbare scholieren nog steeds. Zullen de genoemde programma's op termijn die daling tegen-

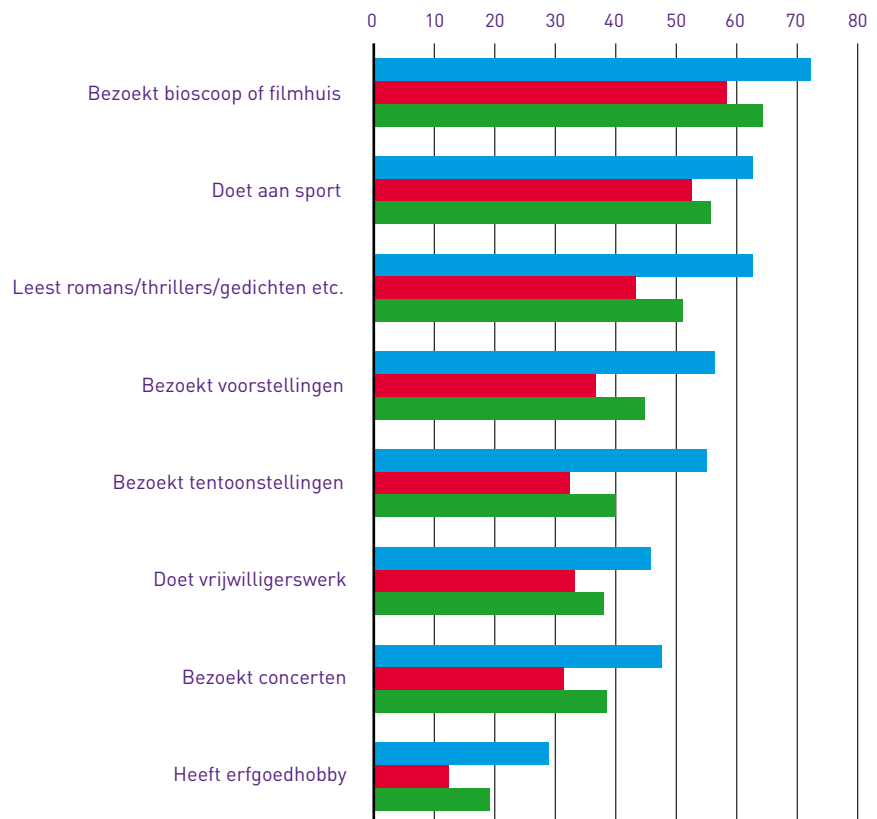
gaan? En is er een relatie tussen actieve kunstbeoefening onder schooltijd en 'receptieve cultuurdeelname'? De Monitor roept meer vragen op dan ze beantwoordt, en dat is mooi.'

Evert Bisschop Boele is bijzonder hoogleraar Betekenis van cultuurparticipatie, Erasmus Universiteit Rotterdam, en lector Kunsteducatie, Hanzehogeschool Groningen.

Gaan beoefenaars vaker naar concerten, voorstellingen en doen ze vaker aan sport?

Mensen die in hun vrije tijd kunstzinnig en creatief actief zijn, doen ook vaker aan vrijwilligerswerk, sport, erfgoedbeoefening of andere culturele activiteiten.

Figuur 10. Receptieve cultuurdeelname, vrijwilligerswerk, erfgoed- en sportbeoefening: percentage van beoefenaars en niet-beoefenaars en van de totale bevolking van zes jaar en ouder

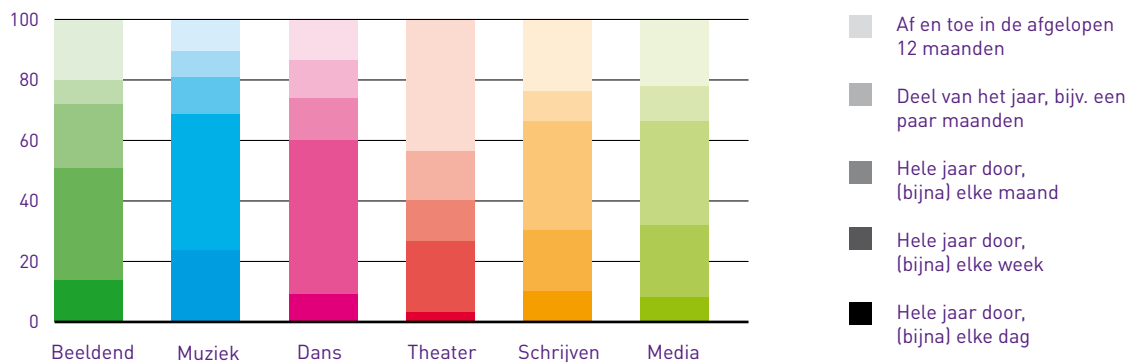

Hoe vaak doen beoefenaars iets kunstzinnigs of creatiefs, en hoeveel tijd besteden ze eraan?

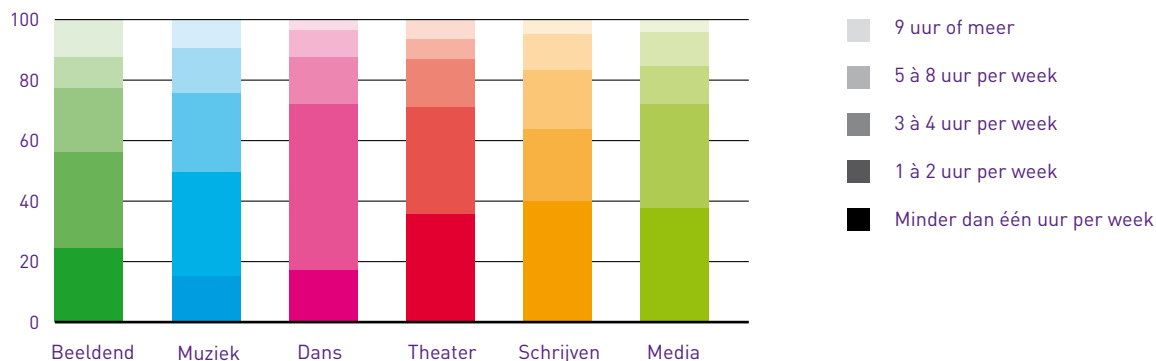
Ruim 80 procent van de beoefenaars is het hele jaar door actief: de meeste (bijna) elke week. Van de mensen die aan beeldend, muziek of dans doen (als hoofdactiviteit), besteden de meeste

1 tot 2 uur per week aan die activiteit. De meeste beoefenaars van theater, creatief schrijven en media doen dit minder dan 1 uur per week.

Figuur 11. Patroon van beoefening: percentage van beoefenaars per soort activiteit

Figuur 12. Gemiddelde tijdsbesteding: percentage van beoefenaars per soort activiteit

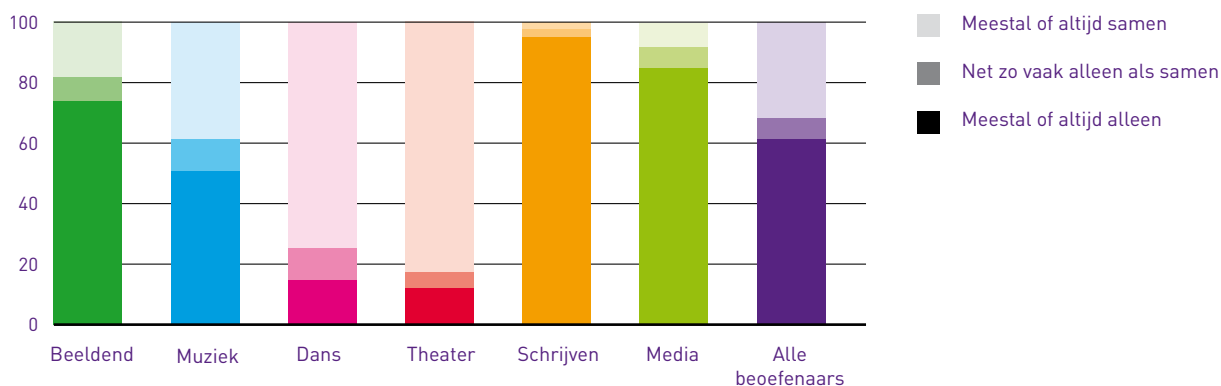
Voeren beoefenaars hun activiteiten alleen uit, of samen met anderen?

De meeste beoefenaars (61 procent) voeren hun activiteiten bijna altijd in hun eentje uit. Dit geldt vooral voor

diegenen die aan media of beeldend doen, of die creatief schrijven. Dans en theater doen de meeste samen. In dit

patroon zien we geen verschillen met 2015.

Figuur 13. Beoefening alleen of samen: percentage van beoefenaars per soort activiteit

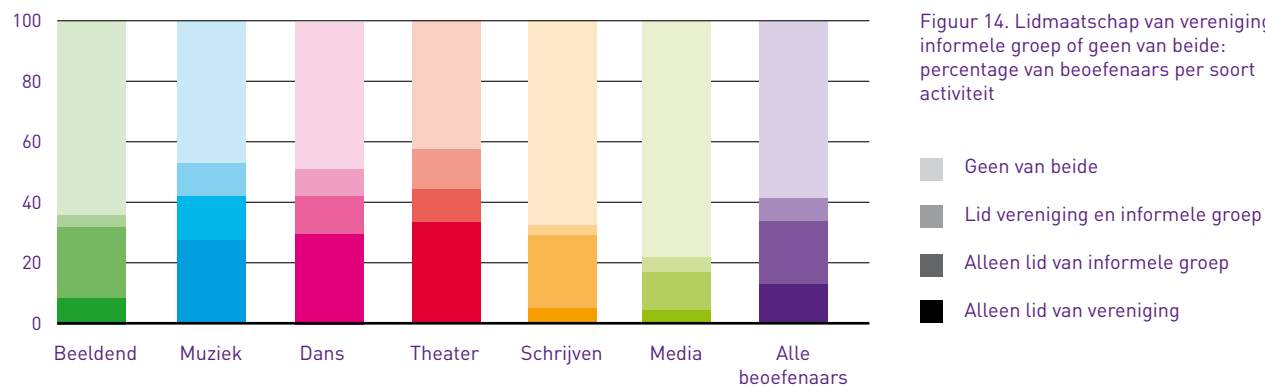

Hoeveel beoefenaars zijn lid van een vereniging?

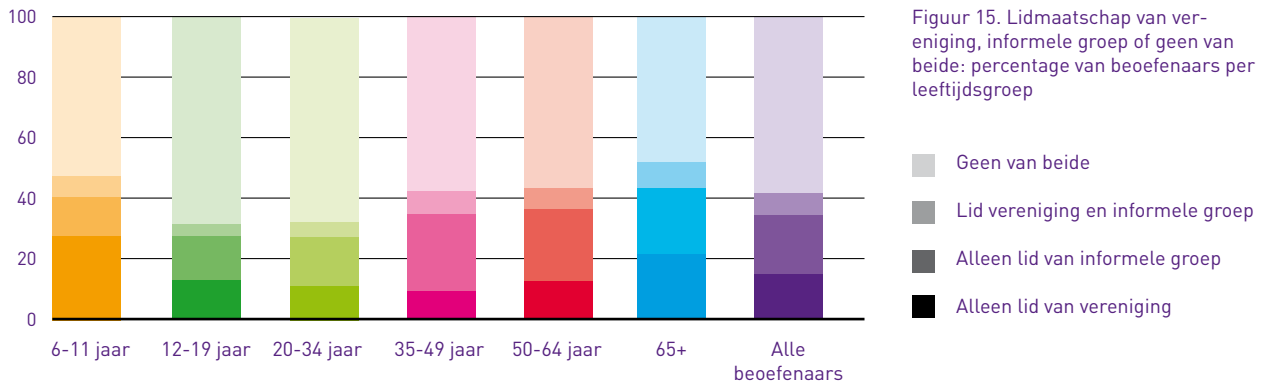
Een kwart van de beoefenaars – bijna anderhalf miljoen mensen – is voor zijn of haar kunstzinnige of creatieve activiteiten lid van een vereniging. Net zoveel als in 2015. Wel is het aantal beoefenaars dat lid is van een informele groep toegenomen. Een informele

groep is een aantal mensen dat buiten de kaders van een formele organisatie samenkomt, zoals een popbandje. Die stijging van leden van informele groepen geldt voor alle soorten activiteiten, maar het sterkst voor beeldend. Vooral kinderen en 65-plussers zijn voor hun

kunstzinnige of creatieve activiteiten lid van een vereniging. Het aandeel beoefenaars dat lid is van een informele groep is het grootst onder 35- tot 49-jarigen.

Figuur 14. Lidmaatschap van vereniging, informele groep of geen van beide: percentage van beoefenaars per soort activiteit

Wat geven beoefenaars uit aan hun activiteiten, en verdienen ze er ook iets mee?

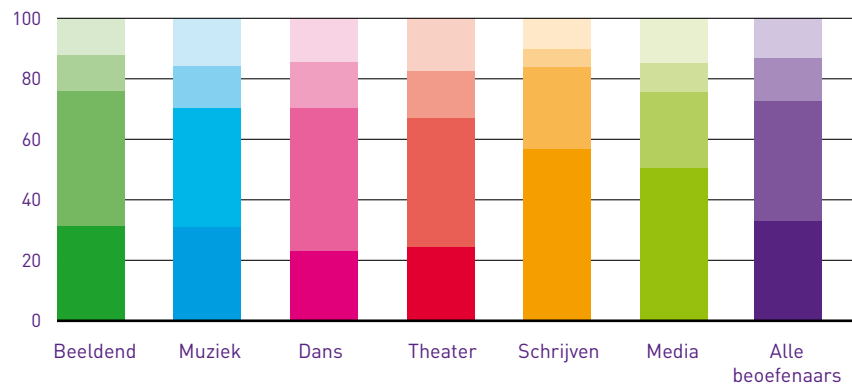
Beoefenaars geven per maand gemiddeld € 65 uit aan les gelden, huur van werkruimte, contributie, vervoer etc., maar de helft niet meer dan € 20. In 2015 gaven beoefenaars gemiddeld

€ 75 uit, en de helft niet meer dan € 20. Het aandeel beoefenaars dat geen geld uitgeeft aan zijn of haar creatieve hobby is met ruim een derde gelijk gebleven. Les- of cursusgelden vormen de belangrijkste kostenpost.

Daar besteden ze gemiddeld € 72 per maand aan, maar de meeste niet meer dan € 30. Een klein aantal beoefenaars (7 procent) heeft het afgelopen jaar iets verdiend met zijn of haar kunstzinnige of creatieve hobby.

Figuur 16. Maandelijkse uitgaven voor kunstzinnige en creatieve activiteiten in vier klassen: percentage van beoefenaars per soort activiteit

- € >100
- € 51-100
- € 1-50
- Nihil

Jessica Dijkman: 'Vorzieningen staan op gemeentelijke agenda'

'De cijfers over voorzieningen vertellen mij welke ruimtes voor repetitie en kunstbeoefening de beoefenaars gebruiken. En ook of zij vinden dat er daarvoor voldoende voorzieningen beschikbaar en bereikbaar zijn. Daar lijken ze grotendeels redelijk tevreden over, al lijkt er wel behoefte aan meer en betere podia, tentoonstellingsruimtes en dergelijke. Vanuit beleid roept het bij mij ook vragen op over waar beoefenaars behoefte aan hebben en hoe ze de

beschikbare ruimtes en podia beoordelen: vinden ze die prettig, zijn ze financieel toegankelijk genoeg, zijn er verschillen tussen leeftijdsgroepen en kunstvormen? Omdat zulke voorzieningen bij onze gemeente ook op de agenda staan, zou ik dit graag onderzocht zien!'

Jessica Dijkman is beleidsmedewerker samenleving bij de gemeente Houten.

Voorzieningen

Beoefenaars hebben verschillende voorzieningen nodig: fysieke ruimte om iets te kunnen maken of doen; docenten en deskundige begeleiding om iets te leren en er beter in te worden; podia (fysiek en digitaal) om met het publiek te delen wat ze doen of maken; en informatie over hun kunstzinnige en creatieve activiteiten.

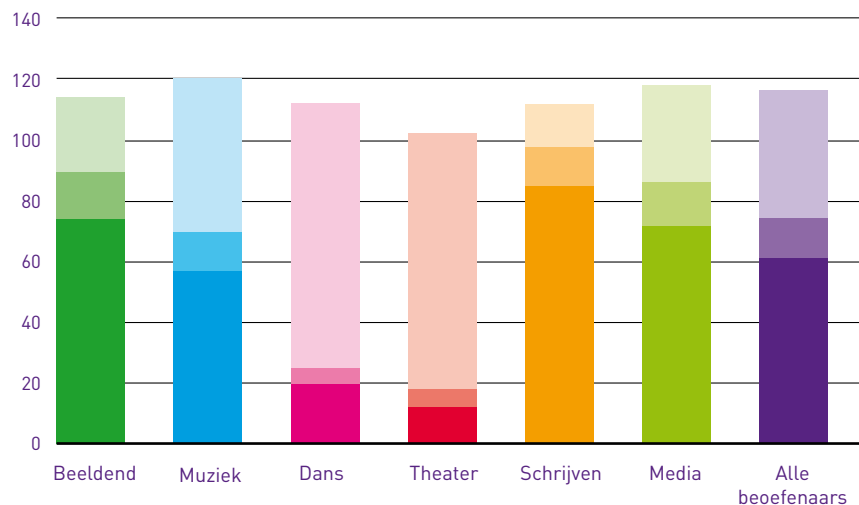
Daarnaast hebben ze bijvoorbeeld instrumenten, gereedschappen, materialen of bepaalde kleding nodig.

Wat voor ruimte hebben beoefenaars nodig en waar vinden ze die?

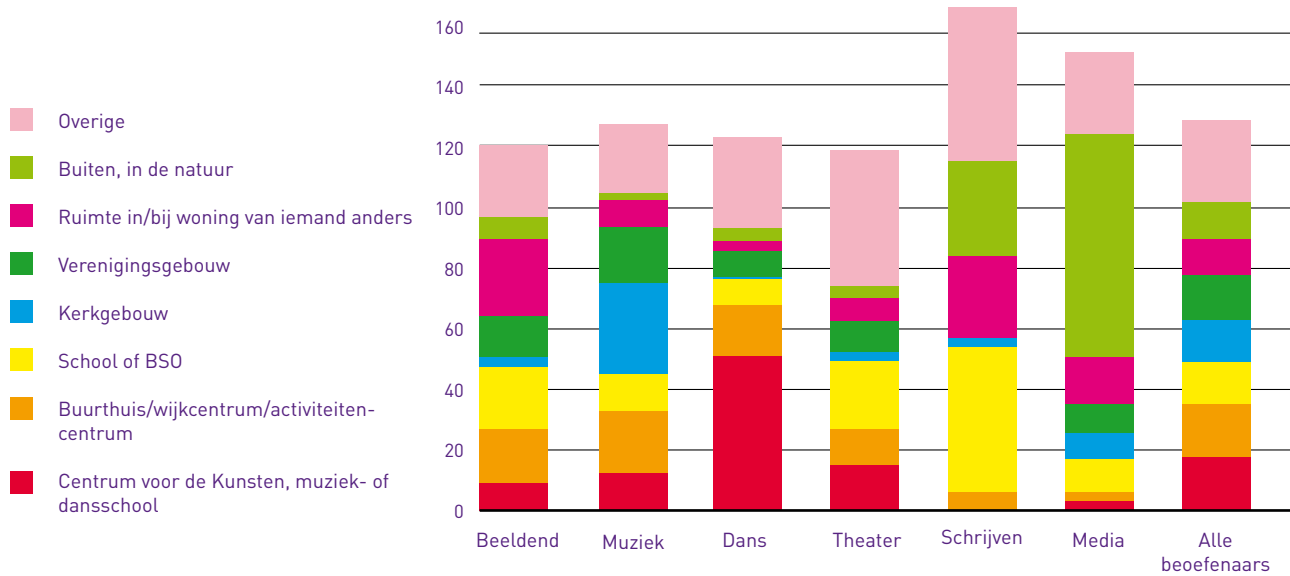
Ruim twee derde van de beoefenaars voert zijn of haar activiteiten thuis uit. Ruim 40 procent maakt (ook) gebruik van werk-, oefen- of lesruimte elders. Een centrum voor de kunsten/muziek- of dansschool en het buurthuis/wijk-centrum worden het meest genoemd. De eerste groep voorzieningen wordt het meest genoemd door 6- tot 11-jarigen, de tweede groep door 50-plussers.

- Ruimte ergens anders
- Aparte ruimte bij eigen woning
- Eigen woonruimte

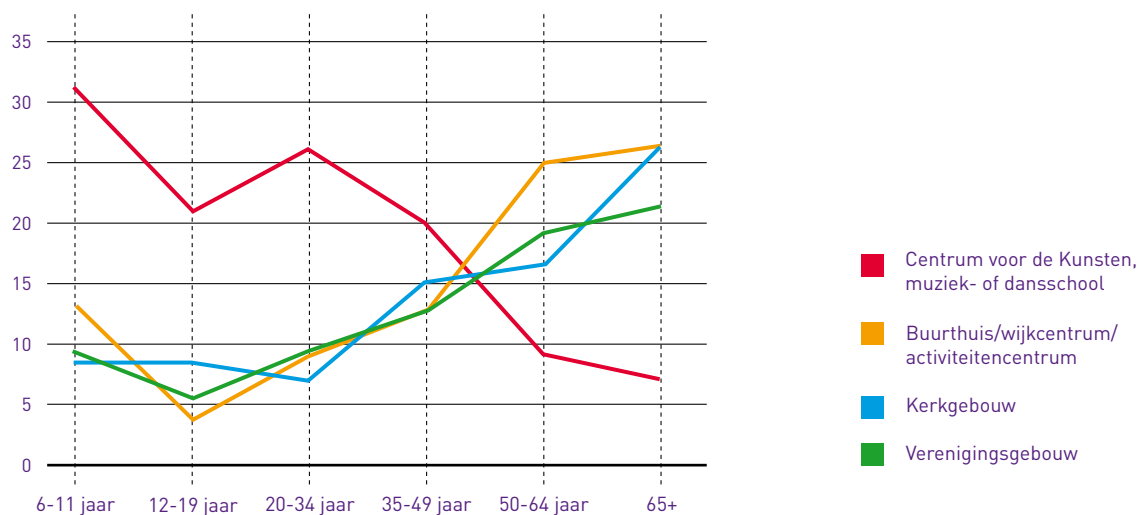
Figuur 17. Gebruik van eigen woning en van andere ruimte voor kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van beoefenaars per soort activiteit

Figuur 18. Gebruik van ruimte buiten de eigen woning voor kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van beoefenaars die ruimte elders gebruiken, per soort activiteit

Figuur 19. Gebruik van ruimte buiten de eigen woning voor kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van beoefenaars die ruimte elders gebruiken, naar leeftijdsgroep

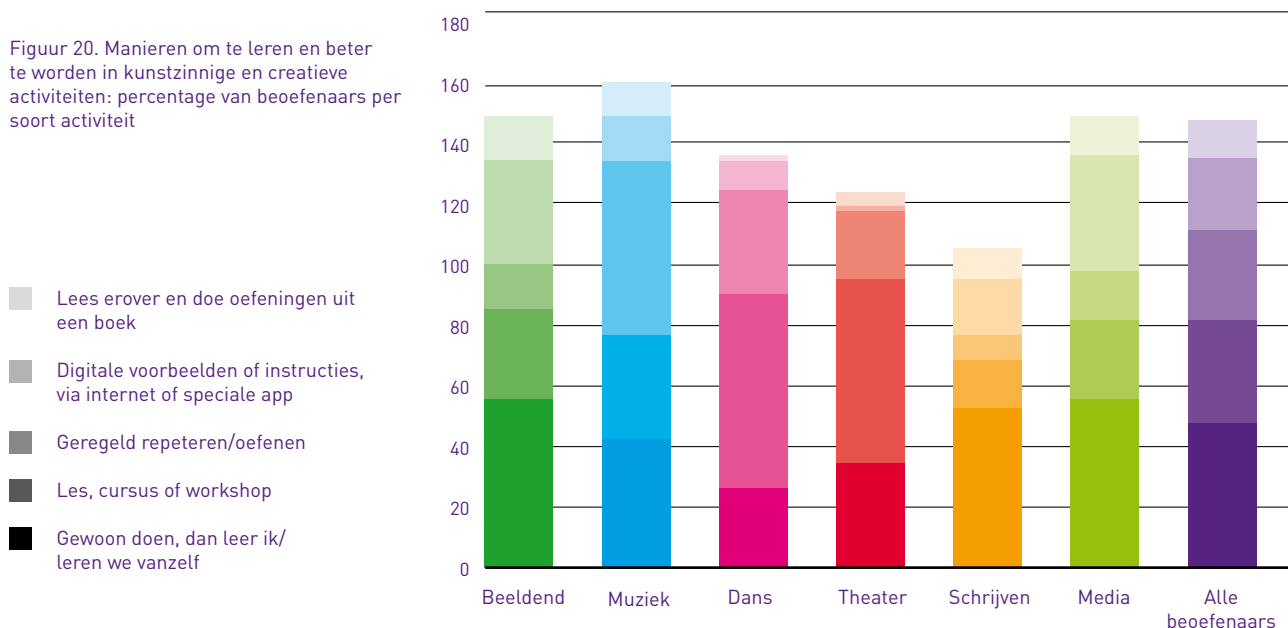
Wat doen beoefenaars om iets te leren en beter te worden in wat ze doen?

Bijna de helft van alle beoefenaars zegt te leren of beter te worden door 'gewoon te doen, spelen of maken'. Ruim een derde heeft les of volgt een cursus of workshop. Dat zijn ruim twee miljoen mensen in Nederland.

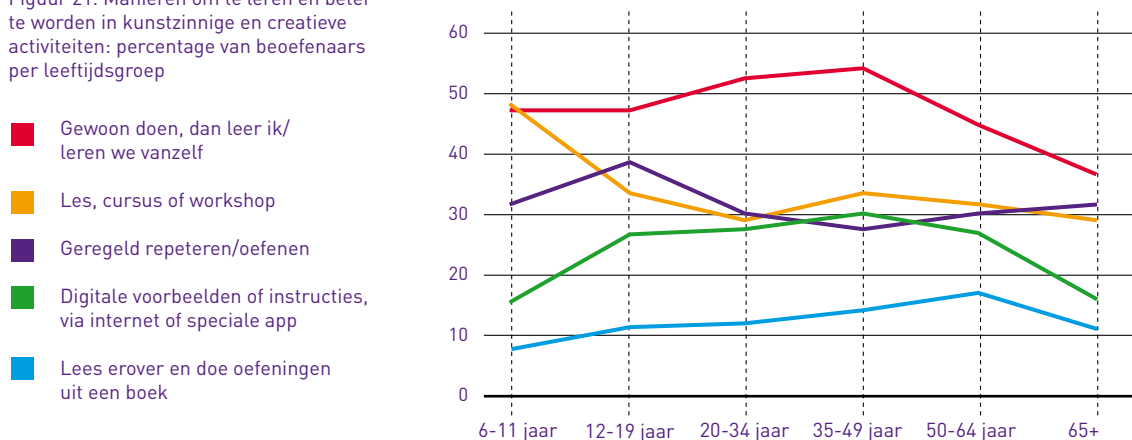
Kinderen volgen vaker een les, cursus of workshop dan ouderen. Ongeacht de leeftijd oefent of repeteert ongeveer een derde van de beoefenaars geregeld. Er zijn ook online mogelijkheden voor individueel leren: digitale

voorbeelden op internet, speciale apps of via een community. Bijna een kwart van de beoefenaars maakt gebruik van dergelijke digitale leermiddelen.

Figuur 20. Manieren om te leren en beter te worden in kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van beoefenaars per soort activiteit

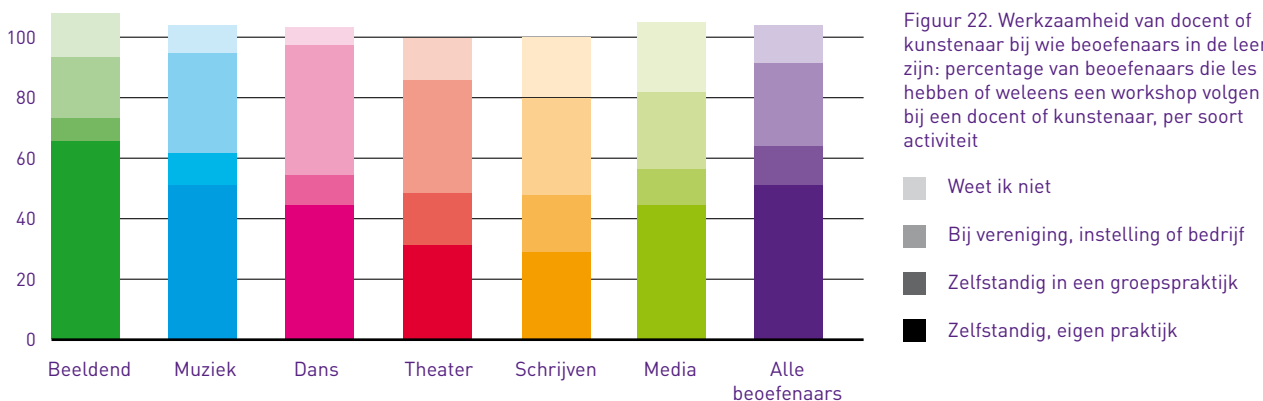
Figuur 21. Manieren om te leren en beter te worden in kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van beoefenaars per leeftijdsgroep

Van wie krijgen beoefenaars les of workshops?

Ruim de helft van de beoefenaars die les krijgen, een cursus volgen of wel eens meedoen aan een workshop is in de leer bij een zelfstandige docent of kunstenaar. Dit aandeel is het grootst onder beoefenaars van beeldende activiteiten.

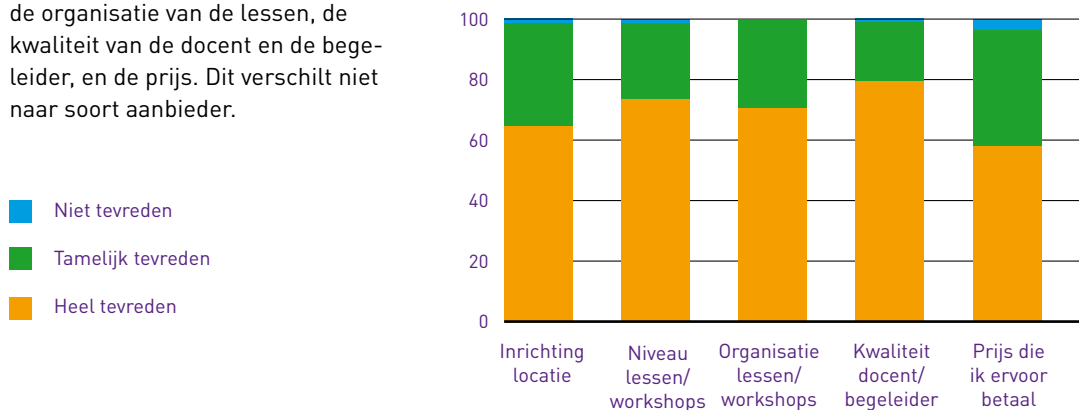
9 procent van de beoefenaars krijgt les bij een zelfstandige die deel uitmaakt van een groepspraktijk. Verenigingen, instellingen of bedrijven bedienen een derde van de beoefenaars.

Wat vinden beoefenaars van de lessen, cursussen en workshops die ze krijgen?

Bijna alle beoefenaars zijn heel tevreden over de lessen, cursussen en workshops die ze krijgen. Dat geldt voor de locatie, het niveau en de organisatie van de lessen, de kwaliteit van de docent en de begeleider, en de prijs. Dit verschilt niet naar soort aanbieder.

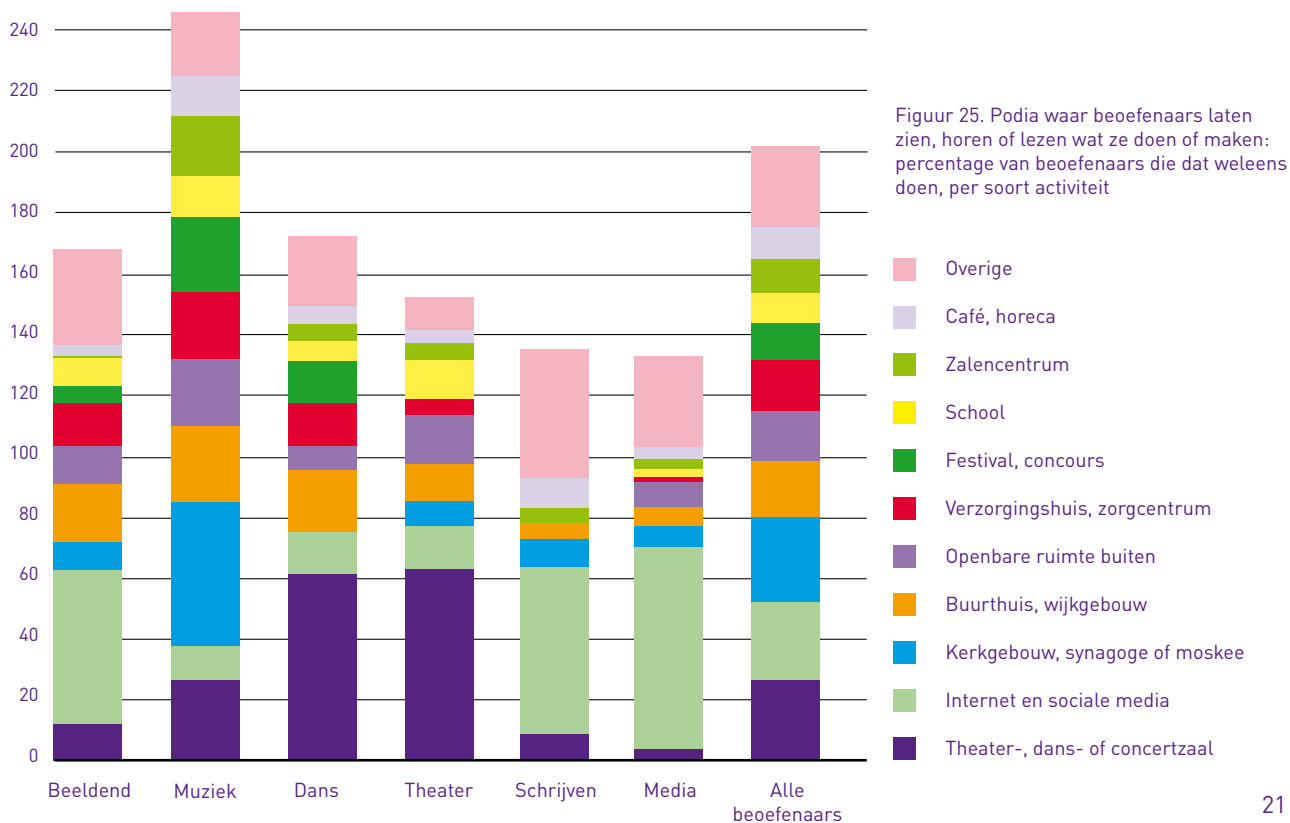
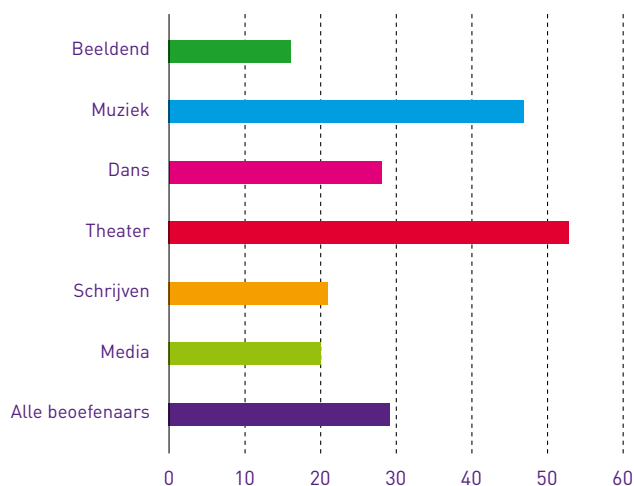
Figuur 23. Tevredenheid van beoefenaars over lessen, cursussen en workshops: percentage van beoefenaars die les hebben of wel eens een workshop volgen bij een docent of kunstenaar

Via welke podia en kanalen laten beoefenaars aan anderen zien, horen en lezen wat ze doen en maken?

Bijna een derde van de beoefenaars treedt wel eens op voor publiek, stelt werk tentoon of laat iets zien, horen of lezen via online kanalen. Vanaf 2013 zien we een lichte stijging in het aantal beoefenaars dat digitale podia gebruikt om werk te tonen. Deze podia worden naast de theater- of concertzaal en het kerkgebouw (kerk, synagoge of moskee) het meest genoemd.

Figuur 24. Percentage van beoefenaars die het afgelopen jaar weleens iets aan anderen (publiek) lieten horen, zien of lezen, per soort activiteit

Jan-Willem Kluën: 'Kunstbeoefening draagt bij aan maatschappelijke participatie'

'Cultuurconnectie ziet de stabiele beoefening van creatieve en kunstzinnige activiteiten als bemoedigend. We hebben zorgen over de kleiner wordende basis voor kunst- en cultuureducatie, zoals blijkt uit de krimp van het aantal kunstcentra. Het kunnen volgen van lessen en workshops is voor jongeren de belangrijkste voorziening voor kunstbeoefening, vooral voor de allerjongsten. Hiermee leggen zij de basis voor een actieve interesse voor en beoefening van kunst en cultuur in hun latere leven. Omdat beoefening niet alleen bijdraagt aan een

goede algemene vorming, maar ook leidt tot een hogere cultuurdeelname en maatschappelijke participatie, onderstreept dit het maatschappelijke én economische belang van een solide basis voor kunstzinnige vorming.'

Jan-Willem Kluën is projectmanager bij Cultuurconnectie, brancheorganisatie voor cultuureducatie, amateurkunst en volksuniversiteitswerk.

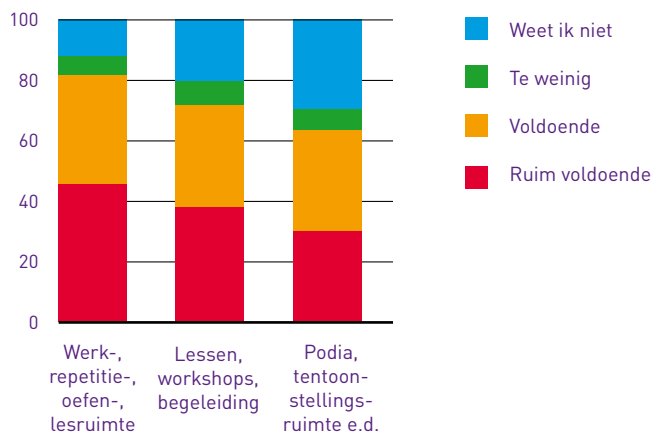
Wat vinden beoefenaars van de beschikbaarheid en bereikbaarheid van voorzieningen?

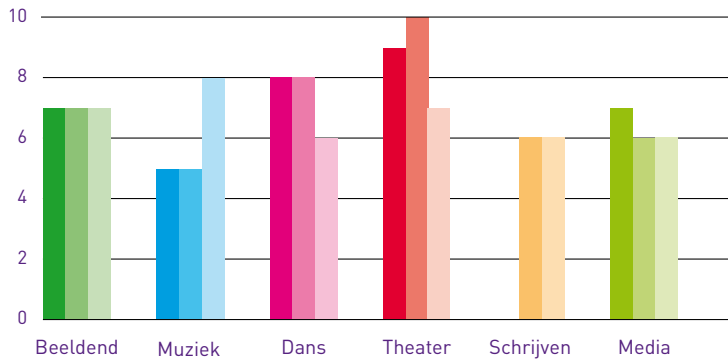
Volgens de meeste beoefenaars zijn er voldoende voorzieningen in de omgeving. Dit betreft werk-, oefen- of lesruimte, lessen en deskundige begeleiding en fysieke of digitale podia. Het aandeel beoefenaars dat werkruimte en lessen, workshops of deskundige

begeleiding mist, is het grootst onder personen die aan theater doen en het kleinst onder de muziekbeoefenaars. In tegenstelling tot 2015 vinden beoefenaars in niet-stedelijke regio's *niet* vaker dat er te weinig voorzieningen voor lessen etc. in hun omgeving zijn.

Beoefenaars zijn ook tevreden over de bereikbaarheid van de voorzieningen. Vooral over de bereikbaarheid van werk- en lesruimte (85 procent), en iets minder over de bereikbaarheid van podia (64 procent).

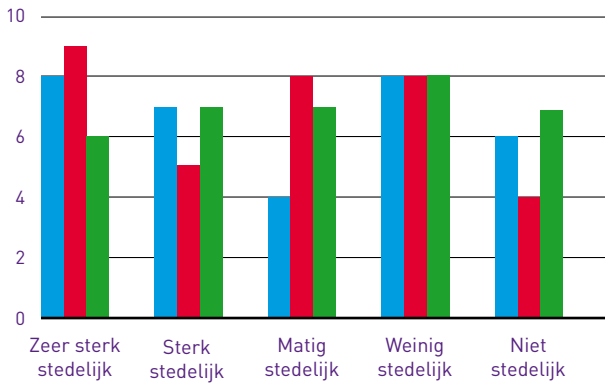
Figuur 26. Oordeel van beoefenaars over de beschikbaarheid van voorzieningen: percentage van beoefenaars, per type voorziening

Figuur 27. Beoefenaars die vinden dat er te weinig voorzieningen in hun omgeving zijn: percentage van beoefenaars die deze voorzieningen gebruiken, per soort activiteit

- Te weinig werkruimte e.d.
- Te weinig les of begeleiding
- Te weinig podia

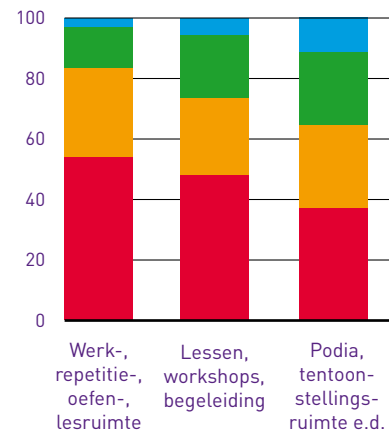

Figuur 28. Beoefenaars die vinden dat er te weinig voorzieningen in hun omgeving zijn: percentage van beoefenaars die deze voorzieningen gebruiken, naar de mate van stedelijkheid van hun woonplaats (volgens CBS-indeling)

- Te weinig werkruimte e.d.
- Te weinig les of begeleiding
- Te weinig podia

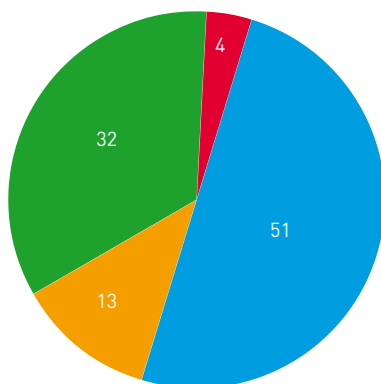
Figuur 29. Tevredenheid van beoefenaars over de bereikbaarheid van voorzieningen: percentage van beoefenaars die deze voorzieningen gebruiken, naar type voorziening

- Ontevreden
- Niet tevreden, niet ontevreden
- Tamelijk tevreden
- Heel tevreden

Zijn er de afgelopen twee jaar voorzieningen weggevallen?

Net als in 2015 zegt vier procent van de beoefenaars dat er de afgelopen twee jaar bepaalde voorzieningen (ruimte, lessen of podia) zijn weggevallen. De helft zegt dat dit niet het geval is. De rest weet het niet of maakte geen gebruik van voorzieningen buiten de deur.

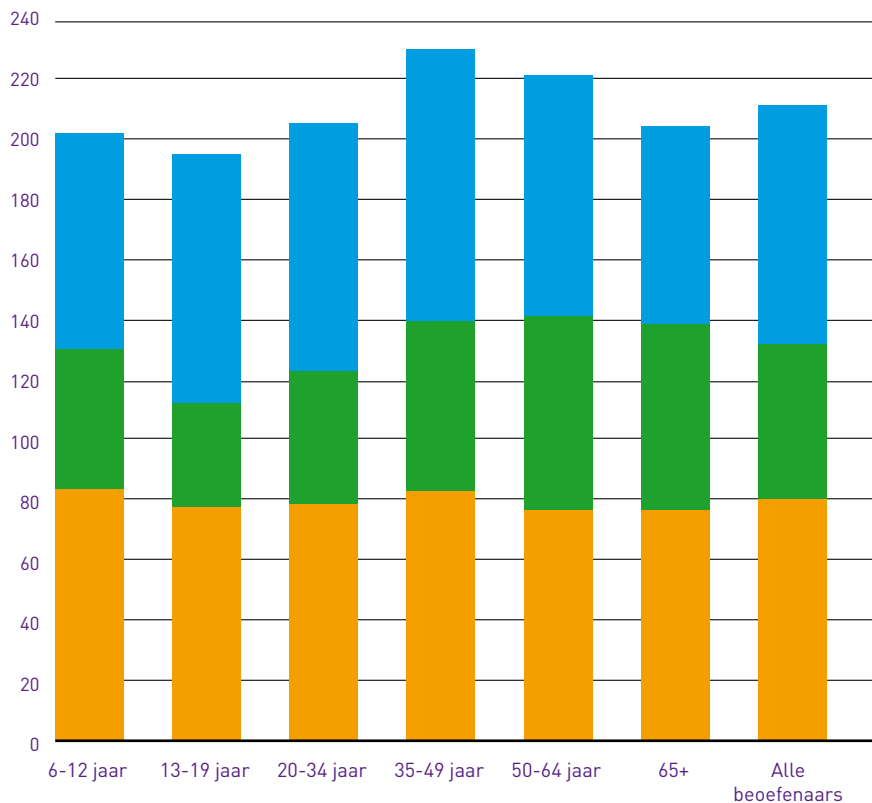

Figuur 30. Percentage van beoefenaars die (niet) vinden dat er de afgelopen twee jaar (april 2015-maart 2017) voorzieningen zijn weggevallen

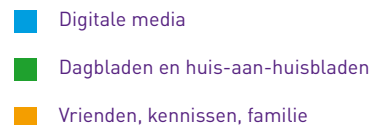

Hoe komen beoefenaars aan informatie over en voor hun activiteiten?

Figuur 31. Gebruik van diverse informatiebronnen over en voor kunstzinnige en creatieve activiteiten: percentage van beoefenaars, per leeftijdsgroep

Vrienden, kennissen en familie vormen samen met digitale media de belangrijkste bronnen van informatie over kunstzinnige of creatieve activiteiten. Beide bronnen worden door 80 procent van de beoefenaars genoemd. Het gebruik van digitale media (websites van verenigingen, Facebook, etc.) als informatiebron is ten opzichte van 2015 iets gestegen, ten koste van dagbladen en huis-aan-huisbladen, die door 52 procent van de beoefenaars gebruikt worden.

Colofon

Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd 2017
Beoefenaars en voorzieningen

Heb je vragen of opmerkingen? Wil je in gesprek over de resultaten van de Monitor Amateurkunst 2017? Wil je een presentatie van de resultaten in jouw organisatie of netwerk? Neem gerust contact op.

Auteurs

Arno Neele – ArnoNeele@lkca.nl
Zoë Zernitz – ZoeZernitz@lkca.nl
Teunis IJdens – TeunisIJdens@lkca.nl

Met medewerking van

Hans Mariën (IVAdata)
Josefiene Poll

Interviews

Michiel de Wit

Eindredactie

Ralf Steenbeek

Productiebegeleiding

Miriam Schout

Vormgeving

Taluut

Drukwerk

Drukkerij Libertas Pascal

ISBN

978-90-6997-158-2

Uitgever

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)
Kromme Nieuwegracht 66
Postbus 452
3500 AL Utrecht
030 711 51 00
info@lkca.nl
www.lkca.nl

©LKCA Utrecht, oktober 2017

voor professionals die werken voor cultuur
op school of in de vrije tijd